

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра тюркської філології

Курсова робота

з тюркської філології на тему:

АРАБСЬКІ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ (на матеріалі роману
Сабахаттіна Алі «Юсуф з Куюджаку»)

Студентки групи Птур 13-19

факультету східної і слов'янської філології

денної форми здобуття освіти

Освітньої програми:

Турецька мова і література та переклад,

друга східна мова, західноєвропейська мова

Спеціальності 035 Філологія

Спеціалізації 035.067 Східні мови і

літератури (переклад включно),

перша – турецька

Кужіль Анни В'ячеславівни

Науковий керівник:

Пілик Віталія Василівна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ В СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ	6
1.1 Визначення поняття запозичення та причини його виникнення.....	6
1.2 Місце іншомовних запозичень в словниковому складі турецької мови.....	8
1.3 Класифікація запозичень.....	13
1.4 Історія проникнення арабізмів до турецької мови.....	15
Висновки до Розділу 1	19
РОЗДІЛ 2. АДАПТАЦІЯ АРАБСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ САББАХАТІНА АЛІ «ЮСУФ З КУЮДЖАКУ»	21
2.1 Фонетична адаптація арабських запозичень у сучасній турецькій мові.....	21
2.2 Морфологічна адаптація арабських запозичень у сучасній турецькій мові.....	27
Висновки до Розділу 2	29
Висновки	31
Анотація	34
Список використаної літератури	36

Вступ

Мова є важливою соціальною складовою, яка виконує інформативну, виражальну, комунікативну та когнітивну функції. Природньо, що мовні процеси зазнають впливу від будь-яких змін, що здійснюються у суспільстві. Очевидно, що складником мови, який є найбільш відкритий до нового, є лексика. Внаслідок виникнення нових реалій, з'являються нові поняття, слова, терміни, що їх відображають. Відповідно, якщо якісь реалії зникають, то слова виходять із загального вжитку – стають архаїзмами. Такий процес можна відслідкувати від початку існування будь-якої мови, оскільки однією з умов є її еволюція. Розвиток і є явищем, що забезпечує втрату актуальності одних елементів і утворення нових, що відбувається на всіх рівнях системи мови. Першочергово процеси еволюції мають відношення до лексико- семантичної мовної системи, так як саме лексика є відображенням об'єктивної реальності і змін, які в ній трапляються. Безперечно, що лексична складова будь-якої мови зазнає змін. Це відбувається на основі слів і основ власної мови. Тобто, маються на увазі такі способи, як зміна значення слова і словотвір. Також такого роду зміни можуть проявитися на основі слів і основ іншої мови. Перед мовознавцями постає достатньо багато аспектів в області лексикології, які потребують детального розгляду.

Запозичення є важливими показниками встановлення зв'язків між різними народами, що допомагають дослідити їхні мовні системи, відслідкувати та проаналізувати етапи їхнього історичного розвитку, тонкощі культури та менталітету. Протягом свого довгого історичного розвитку турецька мова різними шляхами запозичила велику кількість слів різних іноземних мов за допомогою різноманітних способів. Пласт запозиченої лексики займає велике місце у словниковому складі турецької мови. У деяких випадках запозичені були не тільки слова, але й цілі лексико-граматичні конструкції. Величезний обсяг запозичень у турецькій мові, особливо арабських, викликала багато лінгвістичних дискусій щодо поняття «чистоти мови». Мовний пуризм у турецькій мові став актуальною темою, предметом дослідження якого стали запозичення іноземних слів, переважно

арабських, що було зумовлено історично. Дослідження проблем елементів різних рівнів мови являє собою низку питань лінгвістичного характеру. Вивчення такої проблеми передбачає також розгляд таких питань, як умови і причини явища запозичення, типи запозичень, форма адаптації таких слів у мовному середовищі, яке здійснює запозичення. Варті розгляду такі загальні проблеми, як взаємодія зовнішніх і внутрішніх факторів у процесі еволюції мовної системи.

Актуальність даної теми зумовлена тим, що дослідження запозичень це одна з тем сучасної лінгвістики. Ця тема ніколи не втратить своєї актуальності, оскільки мова розвивається і протягом історії її існування відбувається процес запозичення нових слів.

В той час, деякі слова зазнають деяких змін чи асиміляції. Таке явище, як мовне запозичення, стало традиційним, тому що проникнення лексики однієї мови в іншу є доволі інтенсивним процесом на всіх її часових зрізах. До того ж, процес запозичення має вплив на всі рівні системи мови. Дослідження явища проникнення арабських запозичень у турецьку мову може зробити внесок у вирішення загальних проблем варіативності мови, яка проявляється на всіх рівнях мовного контактування.

Об'єктом дослідження виступає запозичення іноземної лексики у турецькій мові.

Предметом дослідження є арабські запозичення та їхня адаптація у турецькій мові.

Метою дослідження є виявлення арабських запозичень у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку» та аналіз їхньої фонетичної та морфологічної адаптація у турецькій мові.

Поставлена мета здійснюється за допомогою наступних **завдань**:

- 1) визначення поняття «запозичення»;
- 2) виявлення причин запозичення арабських слів протягом різних історичних періодів;
- 3) визначення місця та ролі іноземних запозичень у лексичному складі турецької мови;

- 4) здійснення класифікації запозичень;
- 5) розгляд основних джерел запозичення у турецькій мові;
- 6) виявлення специфіки процесу змін у фонетичній та морфологічній структурі запозиченої лексики з арабської мови на прикладі роману Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку».

Методи лінгвістичних досліджень, використані для досягнення поставленої мети такі:

- метод суцільної вибірки, який був застосований для формування фактичного матеріалу дослідження;
- кількісний аналіз, який спрямований на виявлення частоти вживання турецьких лексичних одиниць, утворених шляхом приєднання до арабізмів турецьких словотворчих афіксів, у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку»;
- метод словникових дефініцій, що використовується для визначення понять, що зустрічаються у даній роботі.

Матеріал дослідження. У даній роботі було досліджено фонетичну адаптацію 12 арабських запозичень згідно з правилами фонетичної системи турецької мови та морфологічну адаптацію 11 арабських запозичень згідно з правилами морфологічної системи турецької мови на матеріалі роману Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку».

Практична значимість роботи обумовлена можливістю використання результатів дослідження під час вивчення лексикології турецької та арабської мов, лінгвокраїнознавства та. Зазнач курси

Наукова новизна. У даній роботі вперше було здійснене дослідження фонетичної та морфологічної адаптації арабських запозичень у турецькій мові на матеріалі роману Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку».

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАПОЗИЧЕНЬ

1.1 Визначення поняття запозичення та причини його виникнення

Запозичення - процес, завдяки якому до мови проникає конкретний іноземний елемент. Це явище є важливим компонентом здійснення функціонування мови, значущим фактором її розвитку та одне з головних джерел розширення словникового запасу.

Запозичена одиниця є повноцінним елементом мови, яка виконує функцію джерела утворення нових коренів та словотворчих елементів (Лібінсон, 2018).

Мовне запозичення являє собою процес і результат сприяння та інтеграції елементів або явищ з однієї мови (мови-донора) в іншу (мову-реципієнт). В цей час запозичення може відбуватися на всіх мовних рівнях – фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний. Проте найчастіше явище запозичення трапляється саме на лексичному мовному рівні.

Лесика є найбільш гнучким компонентом системи мови, який схильний до сприйняття всього нового, який перебуває у процесі постійних змін. Лексичний склад безперервно піддається трансформації та збагаченню, тим самим відображаючи зміни у суспільній, економічній та культурній сферах життя соціуму, який є носієм мови. Такі лексичні зміни можуть бути наслідком, як внутрішнього розвитку мовної системи, так і зовнішнього, тобто іноземного впливу.

Існують безпосередні шляхи проникнення запозиченої лексики, а саме – побутові, торгові, військові та культурні контакти носіїв мов. Є непрямі шляхи здійснення запозичення – за допомогою якоїсь третьої мови, яка слугує посередником між першими двома мовами.

Подібність, яка проявляється на рівні звуку та форми лексичної одиниці, що трапляється у рамках однієї мови, - результат здійснення запозичення однієї особи у іншій. Подібним шляхом здійснюється і запозичення іншомовної лексики, тобто в результаті взаємодії носіїв двох мов.

В історії процесу проникнення іноземної лексики в іншу мову значну роль відіграють книжково-письмові запозичення, які запозичуються з різноманітних творів релігійної, художньої та публіцистичної літератури, які були написані мовами, що мали власну давню літературну традицію і завдяки цьому були доволі престижними мовами. Наприклад, це такі мови, як арабська, перська, китайська, латинська, китайська, грецька та ін. Також необхідним фактором процесу запозичення є пристосування іноземної лексики, а саме адаптація іншомовних фонетично-морфологічних елементів лексеми мови-донора до мовної системи мови-реципієнта.

Кількість запозиченої лексики у мовах є доволі значною, проте підрахувати її точно неможливо, оскільки спостерігається процес постійного збільшення іноземних лексичних одиниць у мові-реципієнті, а також поруч з цим виконуються дії, спрямовані на асиміляцію запозичень, що і сповільнює можливість дослідити істинне походження слова.

Лексичний склад будь-якої мови можна класифікувати таким чином: лексика, яка властива мовам одній мовній сім'ї; лексика притаманна для групи та підгрупи споріднених мови; споконвічна лексика певної мови; запозичена лексика.

Проте слова, які вважаються споконвічно тюркськими цілком вірогідно можуть бути асимільованими словами, запозиченими з іншої прамови, в результаті контактування тюркських народів з іншими народами протягом історії їхнього існування. Хоча, часто асимільовані в давні часи запозичені слова не вважаються іноземними. Інколи навіть для мовознавця ідентифікувати істинну етимологію лексичної одиниці є складною задачею.

Для всіх мов причини явища запозичення однакові, які поділяються на внутрішньолінгвістичні та екстралінгвістичні (Архипенко, 2005).

До внутрішньо лінгвістичних причин належать:

- 1) необхідність створення назви певного явища або об'єкта, якщо у когнітивній основі мови, куди проникає запозичення, відсутнє певне явище, яке позначають. Це є основним мотивом запозичення лексики. Інколи поруч із

запозиченням у мові-реципієнті згодом виникає і власне позначення нової реалії.

- 2) необхідність створення назви певного явища або об'єкта, якщо наявна назва у мові-реципієнті неточна. Це зумовлено тим, що існують споконвічні турецькі слово і іноземні слова зі схожим значенням, проте значення деяких турецьких слів можуть бути більш загальними, тоді як запозичена лексична окрім основного значення має додаткові відтінки.

До екстралінгвістичних причини запозичення належать (Есенова Е.Й., 2015):

- 1) соціально-психологічна причина, тобто вираження смислового або емоційного відтінку, яких немає у мові-реципієнті.
- 2) розвиток міжнародних зв'язків та глобалізація, тобто процеси, які впливають на виникнення інтернаціоналізмів – слів однієї мови, які були запозичені більшість мовами світу, наприклад наукові терміни, назви технічних пристроїв, спортивна лексика тощо.

Отже, запозичення можуть бути безпосередні, тобто проникати з однієї мови в іншу, та опосередкованими, ті, що здійснюються за допомогою третіх мов, мов-посередників. Інколи запозичення важко ідентифікувати в результаті процесу асиміляції, якщо це відбулося у давні періоди історії існування мови. Також існують внутрішньо лінгвістичні та екстралінгвістичні причини явища запозичення, які є універсальними для кожної мови.

1.2 Місце іншомовних запозичень в лексичному складі турецької мови

Відсоток іноземних запозичень у лексиці кожної мови різний і, в основному, залежить від індивідуальних умов розвитку певної мови. Кількість іншомовної лексики, яка проникла в турецьку мову, достатньо велика, що зумовлено сильним впливом арабської та перської мов.

За часів османської епохи турецька мова перебувала в умовах взаємовідносин з мовами народів, які входили до складу Османської імперії. Мови

цих народів зазвичай піддавалися впливу культури та політики імперії, проте міра інтенсивності впливу різнилася, в залежності від контактуючої мови. Такі контакти відобразились на лексиці і турецької мови, і мов, які перебували з нею в контакті.

Звичайно, запозичення проявляються також на фонетичному і морфологічному рівнях турецької мови, але їхню більшу частину можна прослідкувати у лексиці та словотворі. Варто згадати, що запозичення потрапляли до турецької мови частіше через розмовну мову.

Турецьке лінгвістичне товариство – громадська організація при керівництві Турецької Республіки, яка була заснована з метою роботи, спрямованої на дослідження і розвитку турецької мови, - доклала багато зусиль для створення нової турецької літературної мови, очищеної від арабських і перських запозичень, на які в той час була багата стара османська мова. Проте на сучасному етапі розвитку турецької мови можна спостерігати достатньо великий пласт запозичених слів. Таке явище впливає на розвиток синонімії в мові. Наведемо кілька прикладів запозиченої лексики з різних мов (Корнієць К. А., 2018):

- з арабської мови: *kitap* «книжка», *din* «віра», *acaba* «цікаво», *basit* «легкий», *eser* «твір», *faaliyet* «діяльність», *hareket* «рух», *israr* «наполегливість», *ani* «несподіваний», *kuvvet* «сила», *mahkum* «в'язень», *sabun* «мило», *takvim* «календар», *zarf* «перемога», *dua* «молитва», *garip* «дивний», *harita* «карта», *his* «почуття», *zeytin* «маслина», *teklif* «пропозиція», *şiddet* «насильство», *razi* «згодний» (Gökdal O., 2001).
- з перської мови: *şeker* «цукор», *ateş* «вогонь», *kahraman* «герой», *para* «гроші», *siyah* «чорний», *sepet* «кошик», *rüzgar* «вітер», *çadır* «шампо», *arzu* «бажання», *bahçe* «сад», *merdiven* «сходи», *Çarşamba* «серeda», *Perşembe* «четвер», *ahenk* «гармонія», *cilvebaz*, «лукавий» *düşman* «ворог», *endişe* «занепокоєння», *amaç* «мета», *günah* «гріх», *fincan* «чашка», *kireç* «вапно» (Türkçe Sözlük, 1988).
- з грецької мови: *sistem* «система», *diaspora* «діаспора», *hegemonya* «гегемонія», *idea* «ідея», *kanonik* «канонічний», *müze* «музей», *okyanus* «океан»,

temel «основний», *ütopya* «утопія», *vaftizhane* «банюстерія», *liman* «порт», *sembol* «символ», *tiyatro* «театр» (Türkçe Sözlük, 1988).

- з французької мови: *kompozisyon* «композиція, твір», *pantolon* «штани», *afiş* «афіша», *alfabe* «алфавіт», *direksiyon* «керування», *iskelet* «скелет», *gazoz* «газований напій», *füze* «ракета», *kamyon* «вантажівка», *kültür* «культура», *lise* «лицей», *milis* «міліція», *Noel* «Різдво», *okul* «школа», *otel* «готель», *palas* «готель-люкс», *kabine* «кабінет», *gitar* «гітара», *fermuar* «застібка-блискавка», *büfe* «буфет», *avukat* «адвокат» (Derkunt J, 2001).
- з англійської мови: *aerobik* «аеробіка», *finiş* «фініш», *jokey* «жокей», *tişört* «футболка», *hobi* «хобі», *kilogram* «кілограм», *link* «посилання», *maç* «матч», *futbol* «футбол», *modern* «сучасний», *bütçe* «бюджет», *blöf* «блеф» (Türkçe Sözlük, 1983).

До лексичного складу турецької мови останнім часом проникла низка англійських запозичень, що було спричинене за допомогою засобів масової інформації.

Проникнення англіцизмів до турецької мови у наші дні зумовлено появою Інтернет мережі, активним розвитком професійної діяльності у бізнес-сфері, орієнтацією Туреччини на Західний світ в таких політичних сферах, як економіка, політика та культура. Дані причини сприяють поповненню лексичного складу турецької мови запозиченнями англійського походження.

Галузь, де використовують англійські запозичення, - велика. В першу чергу це політична і економічна сфери. Політична лексика турецької мови була поповнена такими словами, як *miting* – зустріч, *briefing* – брифінг, *spiker* – спікер, що повністю за значенням збігаються з англійською мовою. У лексиці економічного характеру трапляються такі слова: *kliring* – кліринг, *trans* – транш, *menecer* – менеджер, *marketing* – маркетинг.

Турецьке лінгвістичне товариство у 2005 р. публікує статистику кількості запозиченої лексики у складі турецької мови. Було виявлено 14801 слово іноземного походження, 4% з них – це лексика, яка проникла до турецької мови з англійської.

Запозичення з англійської зазвичай адаптуються згідно з правилами орфографії і орфоєпії турецької мови, але часто англійська орфографія зберігається, що зумовлено інтенсивністю проникнення даної лексики до турецької.

У сучасній турецькій мові прослідковується тенденція створення складних дієслів шляхом поєднання слова англійської мови та допоміжного слова турецької мови (*etmek, olmak, yapmak, vermek, almak* та ін.). Наприклад: *refuze etmek* «відмовити», *start almak* «почати», *start vermek* «починати», *stop etmek* «зупинитися», *stres olmak* «переживати стрес».

Варто зазначити, що більшість запозиченої лексики – це інтернаціоналізми.

Часто подібною лексикою користуються турки, які пов'язані з такими сферами, як політика, економіка, бізнес, спорт та сфера послуг. Дані галузь доволі активно поповнюються інтернаціоналізмами.

На думку багатьох турецьких лінгвістів вплив запозичень із західноєвропейських мов є доволі негативним на турецьку мову, оскільки багато хто з них схильний до думки, що турецька мова має бути очищена від іноземних запозичень, натомість варто замінити їх турецькими словами. Турецьке лінгвістичне товариство також докладає великі зусилля на досягнення пуризму турецької мови, пропонуючи турецькі відповідники іншомовним запозиченням західноєвропейських мов. Поширення своєї діяльності Товариство виконує через свій журнал з публікаціями слів-відповідників іноземним запозиченням.

Хоч до сучасної турецької мови на даному етапі проникає багато нових іноземних слів, важко казати, що вони стабільно вживаються у літературній мові.

Беззаперечно, що мовами, що найбільше вплинули на збагачення турецької мови, є арабська та перська. Арабська мова - мова ісламу, що була поширена в результаті арабських завоювань у V-X ст. на території азіатського і африканського континентів. Ця мова характерно вплинула на більшість тюркських мов, ніби латинська мова у Європі середніх віків, що була мовою релігії, науки та культури. В результаті цієї тісної взаємодії арабської мови і деяких тюркських мов, лексична система сучасної турецької мови містить велику кількість арабізмів.

Запозичення – це результат міжкультурних контактів, під час яких відбувається активний процес обміну культурних цінностей. Різні учені по-різному позначають явище запозичення, проте багато лінгвістів єдині у тому, що запозичення – яскрава риса сучасного мовного життя. Явище лексичного запозичення має розглядатися не тільки на рівні науки, оскільки вони в багатьох поглядах стосуються, в першу чергу, культури народу, яка спілкується мовою-реципієнтом.

Таким чином, згідно з вищесказаним, можна зробити висновок, що кожна мова, до лексичної системи якої проникає іншомовне запозичення, адаптує це слово згідно із своєю системою законів на всіх рівнях структури мови. Завдяки дослідженню запозиченої лексики в сучасній турецькій мові нам дана можливість отримати дані про тенденції розвитку мови у різних аспектах та можливість прослідкувати взаємний контакт екстралінгвістичних і внутрішньо лінгвістичних факторів запозичення у сьогоденні.

Важливо зазначити і те, що тенденція мовного пуризму мови, спрямована, в основному, на її лексичну систему, має бути здійснена розважливо і бути лояльною і до внутрішньомовних факторів, і до екстралінгвістичних факторів.

1.3 Класифікація запозичень

Іноземна мова, яка є донором для мови-реципієнта, є основою для здійснення класифікації запозичених елементів. Турецька мова отримала велику кількість запозичень від різних мов світу, але кожна з них вплинула на її словниковий склад по-різному.

Проте мова здатна як отримувати лексичні одиниці інших мов, так і передавати їх третій мові. Відповідно до присутності проміжного етапу між мовою-донором і мовою реципієнтом, іноземні запозичена лексика класифікується таким чином:

- Пряма, тобто та, що проникла безпосередньо з мови, що слугує джерелом запозичення, до іншої мови.

- Опосередкована, тобто та лексика, яка проникає до якоїсь мови, проте не є споконвічним словом мови-джерела. Це відбувається тоді, коли між мовою-донором і мовою-реципієнтом є додатковий етап процесу запозичення. Наприклад слово «propaganda» турецька мова отримала від французької мови, яка свого часу запозичила його з латинської мови. Залежно від числа подібних етапів існують запозичення різних ступенів (Голдованський Я.А., 2004)

Під час запозичення лексична одиниця може навіть зберегти своє первинне значення чи звузити своє семантичне значення, втративши якісь певні значення або розширити ті, які вже існують. Також слово може набути якийсь новий стилістичний відтінок.

Деякі дослідники виділяють лексичні, морфологічні та словотворчі запозичення (Телешун К.О, 2014). Лексичне запозичення це коли іноземне слово проникає до словникового складу іншої мови разом у своїй первинній матеріальній формі та зі своїм змістом.

Спосіб калькування – це процес запозичення значення чи структури лексеми, проте без збереження матеріальної форми. Кажучи про схожість форм інтернаціональних знаків, слід мати на увазі і вмотивованість чи “внутрішню форму” знаків (як їхню синхронічну характеристику, “буквальне значення”, що враховується носіями цієї мови). У цьому випадку науковці поділяють метод калькування на такі підтипи:

- 1) словотворче калькування, коли запозичують лише структура іноземної лексеми, на основі якої утворюють слово із морфем, притаманних мові-реципієнту;
- 2) семантичне калькування або смислове калькування, коли запозичене слово зберігає семантичне значення, що є у лексичної одиниці мови-донора;
- 3) фразеологічне калькування, тобто процес, під час якого відбувається покомпонентний переклад стійких словосполучень мови-джерела.

В загальному, є багато різних класифікацій запозичень за різними критеріями, як: звуконаслідування, морфологічна відповідність, словотворча активність, частота вживання тощо. Проте на думку багатьох науковців найбільш універсальною класифікацією є та, яка розділяє запозичення на дві категорії – інтактні та адаптовані (О. С. Кобринець, Л. В. Савицька, І. В. Безугла, 2021, с.100).

Інтактні запозичення або цілісні запозичення, це коли іншомовна запозичена лексична одиниця не була трансформована жодними чином або ж адаптована з мови-джерела. Наприклад: французькі слова *plan*, *parti*, *roman*. Такі слова не мають ні графічних, ні фонетичних відмінностей. У мові-джерелі і мові-реципієнті вони пишуться і вимовляються однаково. Також мають спільне лексичне значення, без додавання будь-якого іншого семантичного забарвлення. Проте такого роду запозичення у турецькій мові переважно походять з мов, алфавіт яких є латиниця, оскільки тільки таким чином повною мірою можливо зберегти первинну матеріальну форму слова.

Адаповані запозичення, коли лексична одиниця підлягає графічним змінам або пристосовується відповідно до фонетичної норми мови, до якої потрапляє. Адаповане запозичення може підлягати різним видам адаптації: фонетичній, орфографічній, морфологічній, семантичній, граматичній тощо.

Таким чином, згідно з наявністю проміжного етапу запозичення іншомовні запозичення можна класифікувати на прямі та опосередковані, відповідно до того, чи є запозичене слово споконвічним словом мови-джерела.

На думку багатьох дослідників запозичення можуть бути лексичними, морфологічними та словотворчими.

Популярним способом запозичення є калькування, яке в свою чергу поділяється на: словотворче, семантичне та фразеологічне калькування.

Універсальною класифікацією є та, поділяє всі запозичення на інтактні та адаптовані.

1.4 Історія проникнення арабізмів у турецьку мову

Турецька мова відноситься до огузо-сельджуцької підгрупи огузької групи тюрських мов. Сучасна турецька мова утворилася в результаті багатовічного процесу розвитку мов огузо-сельджуцьких племен, що у X-XI ст. перекочували із Середньої Азії до Анатолійського півострова, які у XII ст. сформували там державу Сельджуків, а у XVI утворили вже Османську імперію. Саме в період найбільшого розвитку Османської імперії (XV-XVI ст.) починається становлення турецької народності та турецької мови. Проте, османська мова, в порівнянні з латинцькою або грецькою, не була на настільки «древньою». Турецька мова не була загально поширеною мовою для всього народу, як арабська та перська мови.

Протягом історії свого розвитку турецька мова зазнала величезного впливу арабської та перської мов, що почалось в результаті прийняття ісламу

огузо-сельджуцькими племенами у IX-X ст. Арабська мова – мова ісламу, що розповсюдилася на території африканського та азійського континентів у зв'язку з арабськими завоюваннями у V-X ст. Велика кількість арабських запозичень у турецькій мові з'явилася через тісні контакти арабської мови та мов тюркських племен.

Загальновідомо, що у зв'язку з деякими історичними умовами для держави літературна мова, якою вона користується, може бути не рідна, а запозичена в іншого, на той час більше розвинутого народу. Саме Арабська мова і стала такою мовою для османців. Цією мовою написано безліч творів літератури та наукових праць, оскільки це була мова всього ісламського світу.

В період існування держави Караханідів арабська лексика почала проникати в давньотюркську мову. Мова огузо-сельджуцьких племен зазнала сильного впливу арабської мови як із прийняттям ісламу, як зазначено вище, так і під час економічного та політичного панування османів на арабських територіях. У XI ст. сельджуцькі племена проникають на територію Ірану, а у XII ст. утворюють державу Сельджукідів в Анатолії, в результаті чого посилюється вплив перської мови. В загальному, наявність запозичень прослідковується і в давньотюркській

мові, у давньоуйгурських писемних документах – це слова із согдійської, тохарської та китайської мов.

В орхонських пам'ятках відсоток запозичень становить менше 1%, а в уйгурській мові – 2-5%, в інших джерелах – 12%. Не зважаючи на те, що відомий “Словник тюркських мов” Махмуда Кашгарі (Divanı Lugatı't-Türk), створений у 1072 році, був написаний арабською, його можна вважати першим словником тюркської мови, оскільки в основі твору налічується 8500 тюркських слів. У творі “Кутадгу Біліг” (Kutadgu Bilig) Юнуса Баласагуні, що перекладається як “Знання, що дарує щастя”, відсоток іноземних слів становить 1,9 %, а вже в “Дівані” (Divan'ı) Юнуса Емре їхня кількість сягає 22 %, а в “Атабетюль Хакаїк” (Atabetü'l-Hakayık) Едіпа Ахмета бін Махмуда Юкнекі – 20–26 %. В “Ібтіда-наме” (İbtida-Name) Султана Веледа – 13 %, “Гаріб-наме” (Garibname) Ашик-паші – 20 %, “Чархнаме” – “Поємі про долю” (Çarhname) Ахмеда Факиха – 28 %, у “Келіле й Димне” (Kelile ve Dimne), яку переклав Кул Месут, – 16 %, у “Тезкіретюль-Евлія” (Tezkiretü'l Evliya) Ебул Лейс Семерканді – 26 % (Şahin E.Т., 2009).

Цікаво те, що у творах, які були написані під час доби існування Караханідської держави, можна прослідкувати тенденцію паралельного використання турецьких слів та арабо-перських запозичень. Те саме відбувалося і на Анатолійському півострові протягом XII-XV ст. Зачинатель класичної турецької літератури Мевляна писав вірші здебільшого перською мовою, а кількість іноземних запозичень у творах Баки складав 65%, Набі – 54%, Нефі 60% (Şahin E.Т., 2009).

У тюркології розвиток османсько-турецької мови поділяється на три основні етапи: епоха староосманської мови – XIII-XV ст.; епоха середньоосманської мови – XV-XIX ст.; епоха новоосманської мови – XIX-XX ст.

Вплив арабської мови на османську мову посилювався саме в епоху середньоосманської мови, під час якої Османська імперія зазнає найвищого розквіту, а згодом і падіння. В цей період розвивається «високий стиль» османської. Арабською мовою викладали в медресе – релігійних школах. Навіть для того, щоб вміти читати та писати османською мовою, необхідно було знати основи арабської та перської мов.

Відомо, що у феодальному суспільстві панівний прошарок населення деетнізується, певною мірою втрачає характерні риси свого народу, в тому числі й мовні, тож мову можна вважати чинником оформлення суспільного розмежування. Арабська мова була головною сферах науки, культури та державно-адміністративному житті держави. Використання турецької мови відбувалося здебільшого у побуті простого народу. Формування «високого стилю» мови, яким користувалася, в основному, керівна та привілейована верхівка суспільства, спричинило виникнення різних тенденцій на лексико-семантичному рівні мови, що вплинуло на становлення як словникового складу турецької мови, так і її синтаксису.

Таким чином, можна сказати, що у середньоосманській період відбувся остаточний розподіл мови на мову високого літературного стилю та розмовну мову – мову народу. В результаті цього мовний бар'єр повністю відділив широкі маси від високого літературного стилю.

1893 рік – видання наказу «Танзимат Фермані» (Tanzimat Fermanı), який було закладено початок видання суспільних і мовних реформ та орієнтацію на Захід. Це період початку формування новоосманської мови. Османські культурні діячі вдавалися до пошуків шляхів ліквідації розбіжностей між літературною і розмовною формами османської мови, намагалися реформувати мову таким чином, щоб спонукати простий народ отримувати освіту, пропонували відмовитися від використання арабізмів та персизмів, якщо існували турецькі еквіваленти, а також відмовитися від вживання іноземних граматичних конструкцій, які не були природніми для граматики турецької мови. Проте в цю епоху абсолютизму не існувало соціальних умов для реформування мови.

В епоху Танзимату у культурній сфері Туреччина орієнтувалася на Європу, у зв'язку з чим османська мова отримала велику кількість лексичних запозичень із європейських мов, здебільшого з французької мови. В результаті чого тенденція запозичення арабської і перської лексики завершилась, проте й до сьогодні вона вживається широкими населення Туреччини.

Очевидно, що арабська лексика, яка збагачувала турецьку мову довгий час, залишається основним джерелом синонімії, рівномірно вживається разом зі своїми турецькими відповідниками та використовується у науці, політиці та культурі Туреччини.

Отже, арабські запозичення почали проникати в давньотюркську мову ще з часів утворення держави Караханідів. Мова огузо-сельджуцьких племен зазнала сильного впливу арабської мови як із прийняттям ісламу, так і під час економічного та політичного панування османів на арабських територіях. Вплив перської мови на давньотюркську мову починається з XI ст., коли сельджуцькі племена проникали на територію Ірану, і у XII ст., коли вони утворили державу Сельджукідів в Анатолії.

Реформи епохи Танзимату поклали початок очищення турецької мови від арабізмів та персизмів, проте й до сьогодні так і не вдалося повністю очистити мову від такого роду запозичень.

Висновки до Розділу 1

Розгляд теоретичного матеріалу дає нам змогу дійти до висновку, що явище мовного запозичення є актуальною та широкою темою, яка розглядається дослідниками багатьох країн світу. Лексика – частина мови, яка найбільше отримує іноземних запозичень. Іншомовна лексика є джерелом поповнення лексичного складу мови. Але запозичення розглядаються і на фонетичному, і

на морфологічному рівнях мови. Дослідженню підлягають як і графічна форма лексеми, так і її семантичне значення, а також її перетворення у мові-реципієнті.

Існують внутрішньолінгвістичні та екстралінгвістичні фактори здійснення запозичень. Запозичення – явище, спричинене соціальними факторами. Лексичний склад будь-якої мови зазнає змін під час історичних періодів в розвитку її носіїв.

Адаптація іноземної запозиченої лексики пов'язана з особливостями мови-реципієнта і культури, а також з освітнім рівнем населення, у вжиток якого і ввійшла запозичена лексика.

Запозичення – основні джерела для розвитку синонімії та створення нових слів. Дослідження лексичних запозичень дає змогу відслідкувати контакт внутрішніх та зовнішніх мовних явищ.

Процес запозичення – це доволі різносторонній процес, що має свої причини та результати. Його причини можуть бути як внутрішні, так і зовнішні. Внутрішні причини – це необхідність отримати іншомовний елемент, оскільки всередині мови-реципієнта може не існувати неточна назва певної реалії, явища, об'єкта або повна її відсутність. Зовнішня причина запозичення – контактування людей, носіїв різних мов. В такому випадку запозичена лексика дає змогу спростити спілкування або передати лексичне чи семантичне значення певної нової реалії, відсутньої у мові, яка отримує таке запозичення (Шестакова С. О., 2019).

Запозичення можуть бути безпосередні (прямі) та опосередкованими, тобто коли процес проникнення іншомовної лексики може здійснюватися за допомогою двох і більше мов. Інколи запозичення важко ідентифікувати в результаті процесу асиміляції, якщо це відбулося у давні періоди історії існування мови.

Запозичення – результат міжкультурних контактів, під час яких відбувається активний процес обміну культурних цінностей. Явище лексичного запозичення має розглядатися не тільки на рівні науки, оскільки вони в багатьох поглядах стосуються, в першу чергу, культури народу, яка спілкується мовою-реципієнтом.

Отже, запозичення – те явище, що впливає на мову значною мірою. Завдяки цьому мова збагачується іншомовними елементами, які проникають і у її лексичну систему і морфологічну.

Арабська та перська мови – ті мови, які найбільше впливала на турецьку мову впродовж її історичного розвитку. Османська мова була сформована після XVI ст. на основі трьох мов: арабської, перської та турецької. Арабська була мовою релігії, літератури, науки, мистецтва та торгівлі, та використовувалась елітою держави. Основна частина арабсько-перської лексики, яка становила 90% від загального лексичного складу у «високому стилі», сформувалась у середньоосманський період (Покровська І.Л., 2007-2008). Арабізми, які збагачували турецьку мову довгий час, залишаються основним джерелом синонімії, рівномірно вживається разом зі своїми турецькими відповідниками та використовується у науці, політиці та культурі Туреччини.

РОЗДІЛ 2.

АДАПТАЦІЯ АРАБСЬКИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ У СУЧАСНІЙ ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ САББАХАТІНА АЛІ «ЮСУФ З КУЮДЖАКА»

2.1 Фонетична адаптація арабських запозичень у сучасній турецькій мові

У лінгвістиці існують такі поняття, як фонетична адаптація, семантична адаптація та морфологічна адаптація. Такі типи адаптації запозичень з однієї мови до іншої досліджувалися видатним мовознавцем Ю. Жлуктенком. У тюркології ця тема також стала актуальною та досліджувалася такими видатними сходознавцями, як: Г. Халимоненко, Ф. Міклошич, К. Менгес. Саме ці науковці створили методичку дослідження історії тюркських запозичень у слов'янській мові.

Зміна словникового складу охоплює зміну форми та значення слів. Зміни, які відбуваються у середовищі споконвічних слів, складають історичний розвиток лексики. Також запозичення інколи можуть змінювати як своє значення, так і форму, пристосовуючись до правил мови-реципієнта.

Фонетична адаптація запозичень полягає в аналізі мовної інтерференції, тобто пошуку відповідників у мові, яка запозичує те чи інше слово, стосовно мови, яка стає донором. Тобто, після того, як будь-яке слово іноземного походження проникає до словникового складу приймаючої мови, звуковий образ даного слова змінюється та підпорядковується згідно з фонетичними правилами мови-реципієнта.

Фонетична адаптація арабської лексики полягає у пристосуванні її фонем до турецького фонетичного стандарту. Таким чином, на прикладі конкретних лексичних одиниць розглянемо випадки фонетичної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові. Вибірковим методом нами було обрано одинадцять слів арабського походження з роману Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку».

تَحْقِيقٌ – читається як *tahqik* – 1) виконання, здійснення; 2) дослідження, розслідування; іменник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *tahkikat* (*tahki:ka:t*). Адаптоване слово в турецькій мові має лише одне значення – «дослідження, розслідування», в той час, як його арабський

синонім має декілька значень. Адаптоване у турецькій мові слово *tahkikat* має дві останні літери *a* і *t*, на відміну від однини арабського оригіналу. У цьому випадку турецьке адаптоване слово фонетично повністю збігається із множиною арабського слова – تَحْقِيقَاتٌ, яке читається як *tahqikat*.

وَاقِعَةٌ – читається як *waqiea* – *подія, факт, випадок*; іменник, однина, жіночий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *vikiat* (*vikiat:t*) і набуває таких лексичних значень: 1) *інцидент за участю поліції*; 2) *випадок; те, що відбувається (застаріле)*. В сучасній турецькій мові використовується у множині. Адаптоване у турецькій мові слово *vikiat* фонетично співпадає лише частково, проте повного збігу ні з одніною, ні з множиною арабізму (وَقَائِعُ – читається як *waqayie*) – немає.

حَقِيقَةٌ – читається як *haqīqa* – *істина, правда, реальність*; іменник, однина, жіночий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *hakikat* (*haki:kat*). Має таке ж саме лексичне значення. Турецький варіант фонетично повністю збігається з арабізмом.

مُبْهَمٌ – читається як *tubham* – *неясний, невідомий, сумнівний*; прикметник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *tüphet*. Як ми можемо спостерігати фонетична структура турецького адаптованого слова зазнала змін. Арабський звук [u] перетворився на турецьку голосну [ü], внаслідок підпорядкування правила гармонії приголосних звук [b] перетворився на звук [p] (оскільки за звуком [p] слідує глухий звук [h]), голосна [a] – на голосну [e].

إِبْتِدَاءٌ – читається як *aibtidau* – 1) *примітивний, первісний (прикметник)*; 2) *початок (іменник)*; однина, чол. рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *iptidai* (*iptida:i*). У турецькій мові це адаптоване слово має значення: 1) *примітивний, первісний (прикметник, застаріле)*; 2) *початкова школа, початкова освіта (застаріле)*. Фонетична структура турецького адаптованого слова зазнала змін. Головним чином, внаслідок гармонії приголосних арабський звук [b] перетворився на звук [p] (оскільки за звуком [p] слідує глухий [t]).

مُخْتَلِفٌ – читається як *mukhtalif* – *різний, різноманітний*; прикметник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *muhtelif*.

Ми можемо спостерігати, що єдина фонетична відмінність між арабським словом та адаптованим у турецькій мові – це перетворення голосного звуку [a] на звук [e] نَعْلٌ – читається як *na'leyn* – 1) *підощва (взуття)*; 2) *сандалія*; іменник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *nalin*. У турецькій мові адаптоване слово має значення «сандалія». Як графічна структура, так і фонетична структура турецького адаптованого слова зазнали змін. Арабське слово закладається з трьох літер, в той час, як адаптоване турецьке слово – з 5 літер. Проте арабське слово має 6 фонем, турецьке – 5 фонем.

فَاصِلٌ – читається як *fasilu* – 1) *перегородка, бар'єр*; 2) *проміжок*; іменник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *fasila* (*fa:sila*). У турецькій мові адаптоване слово має такі значення: 1) *проміжок, інтервал*; 2) *перерва, пауза*. Ми можемо спостерігати, що фонетична відмінність між арабським словом та адаптованим у турецькій мові – це перетворення голосного звуку [u] на звук [a]. Арабська літера «сад» (ص) в поєднанні з арабськими голосними позначками (оголосами) відтворює більш твердий звук [s], на відміну від іншої арабської літери літери, яка також відтворює звук [s] – «сін» (س). Не зважаючи на те, що відповідно до латинської транскрипції арабське слово має другий голосний звук [i], поєднання літери «сад» та оголосу кясри фонетично відтворює турецький голосний звук [ɪ]. Таким чином, адаптоване арабське слово у турецькій має лише одну фонетичну відмінність від оригінального арабського слова – перетворення голосного звуку [u] на звук [a].

قِرَاءَةٌ – читається як *qira'a* – 1) *читання, рецитація Корану*; 2) *показники*; іменник, однина, жіночий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *kiraat* (*kira:at*). У турецькій мові адаптоване слово має такі значення «*читання*» та «*рецитація Корану*». У даному випадку адаптоване слово фонетично відтворює арабську літеру «алиф» (ا), яку в арабській мові вживають для позначення довгого звуку.

تَكَرَّرٌ – читається як *takrar* – 1) *повторення*; 2) *очистка, рафінування*; іменник, однина, чоловічий рід. У романі автор вживає це слово таким чином:

Tekerrür [tekrar] eden bu gönül avlama usulleri nedense onu bu sefer sıkmaya başladı.

По всьому тексту роману можна спостерігати тенденцію зазначення у квадратних дужках турецьких еквівалентів для застарілих арабізмів.

Фонетично турецьке слово *tekrar* (*tekra:r*) більше співпадає з оригінальним арабським словом. У турецькій мові дане слово має значення «повторення». Згідно з вищезазначеною тенденцією, яка спостерігається у тексті роману, можна зробити висновок, що адаптоване в турецькій мові слово *tekerrür* (*tekerrür*) є більш застарілим. Проте наявність слова *tekrar* у Чагатайсько-Османському словнику (Çağatay Osmanlı Sözlük) доводить той факт, що дане слово використовували на рівні зі словом *tekerrür*. Фонетично слово *tekrar* різниться з арабським словом тільки першим голосним звуком: арабський звук [a] перетворюється на [e].

Hissikablelvuku (*hi'ssikablelvuku:*) – арабізм у турецькій мові; має значення «передчуття». Слово утворилося внаслідок поєднання трьох арабських слів: + وَفُوعٌ + حَاسَةٌ + قَبْلَ (Hürriyet, 2021). На нашу думку, в першу чергу варто розглянути фонетичну адаптацію у турецькій мові кожного з трьох арабських слів окремо.

حَاسَةٌ – читається як *hasatu* – *почуття*; іменник, однина, жіночий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *hissi* (*hissi:*). У турецькій мові адаптоване слово слугує прикметником і має такі значення: *сентиментальний, чуттєвий, емоційний*. У даному випадку адаптоване арабське слово не тільки має відмінності у фонетичній структурі, але й стає іншою частиною мови. Ми можемо спостерігати, що фонетична відмінність між арабським словом та адаптованим у турецькій мові – це перетворення першого голосного звука [a] на звук [i]. Турецьке слово у своєму складі має два звука [s], арабське – лише один. Два останні арабські звуки [t] та [u] у турецькому слові не збереглися під час адаптування. Варто зазначити, що у словниковому складі турецької мови наявне слово *hissilik* (іменник) – «емоційний стан». Слово утворене в результаті поєднання адаптованого у турецькій мові слова *hissi* та турецького продуктивного словотворчого афікса *-lik*. قَبْلَ – читається як *qabla* – до, перед, раніше; прийменник. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *kabl* і читається ідентично – *kabl* і має

ідентичне лексичне значення – до, перед, раніше. У турецькій мові адаптоване слово втрачає останній звук [a], який наявний в арабській лексемі.

وُفُوْعٌ – читається як *wiŋue* – «виникнення, перебіг (дії)»; іменник, однина, чоловічий рід. Внаслідок адаптації в турецькій мові слово набуває форми *vuku* (*vuku:*). У турецькій мові дане слово має значення «виникнення». Турецьке слово фонетично відрізняється від арабського словом лише тим, що у слові وُفُوْعٌ є останній звук [e].

Таким чином, проаналізувавши індивідуально кожне з трьох арабізмів, можна дійти до висновку, що турецьке слово не в повній мірі співпадає з арабським словом фонетично. Важливо додати ще одну особливість арабізму *hissikablelvuku* – слово *vuku* стало частиною сформованого з трьох лексем арабізму разом із арабським артиклем ل (al).

Отже, на прикладі одинадцяти лексичних одиниць арабського походження, які ми вибірково методом обрали у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку», було розглянуто випадки фонетичної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові. Відповідно до аналізу фонетичної адаптації даних лексичних одиниць, можна дійти до висновку, що деякі арабізми повністю зберегли фонетичну структуру, яка співпадає з фонетичною структурою арабських слів. Інша частина арабізмів зазнала значних фонетичних змін. Здебільшого такі випадки пов'язані з деякими розбіжностями у фонетиці арабської мови та фонетиці турецької мови. Оскільки, як було зазначено вище, фонетична адаптація запозичень полягає в аналізі мовної інтерференції, тобто пошуку відповідників у мові, яка запозичує те чи інше слово, стосовно мови, яка стає донором. А отже, після того, як будь-яке слово іншомовного походження проникає до словникового складу мови-реципієнта, звуковий образ даного слова змінюється та підпорядковується згідно з фонетичними правилами приймаючої мови.

Здебільшого фонетичних змін під час адаптування зазнали саме голосні звуки, як це можна побачити у дослідженні.

Доцільно зазначити, що під час адаптації у турецьку мову фонетичних змін часто зазнають і приголосні звуки арабських слів, що зумовлено наявністю у турецькій мові гармонії приголосних.

Також в результаті дослідження ми з'ясували, що частина арабізмів зберегла не всі лексичні значення, які притаманні арабським словам. Деякі арабізми навіть набули нові лексичні значення, які не мають лексеми мови-донора. Наприклад, у турецькій мові адаптоване слово *iptidai*, окрім основних значень, набуває значення «початкова школа», «початкова освіта». Арабському слову ж не притаманне дане лексичне значення.

2.2 Морфологічна адаптація арабських запозичень у сучасній турецькій мові

Морфологічна адаптація є важливою частиною освоєння іншомовної лексики. Морфологічна адаптація – входження іншомовної лексеми до певного лексико-граматичного класу слів приймаючої мови і набуття у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак (Бекірова І. І., 2013).

Морфологічна особливість арабізмів характеризується їхньою здатністю утворювати нові похідні слова, які утворені за допомогою використання словотворчих засобів різних мов (Емірова, 2008).

На прикладі конкретних лексичних одиниць розглянемо випадки морфологічної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові, що здійснені шляхом приєднання до коренів арабського слова турецьких продуктивних словотворчих афіксів. Вибірковим методом нами було обрано дванадцять слів арабського походження з роману Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку».

Mübalağalı – надмірний. Утворене від слова *mübalağa* – перебільшення, гіпербола. Арабізм походить від слова مُبَالِغٌ (*mubālağa*)

İstidatlı – здібний. Утворене від слова *istidat*- здібність. Арабізм походить від слова اِسْتِدَادٌ (*isti'dād*).

Teferruatlı – детальний. Утворене від слова *teferruat* - деталі, подробиці. Арабізм походить від слова تَفَرُّعَاتٌ (*teferru 'āt*).

Malumatlı – проінформований, обізнаний. Утворене від слова *malumat* - інформація, дані. Утворене від слова *malumat* - інформація, дані. Арабізм походить від слова مَعْلُومَةٌ (*ma 'lūmāt*).

Rabitasız – 1) безладний, заплутаний; 2) безсистемний. Утворене від слова *rabita* – 1) зв'язок; 2) ставлення; 3) залежність. Арабізм походить від слова رَابِطٌ (*rābiṭa*).

Müddetsiz – безстроковий, необмежений (у часі). Утворений від слова *müddet* - 1) час, термін; 2) тривалість. Арабізм походить від слова مُدَّةٌ (*muddet*).

Manasız – безглуздий, позбавлений сенсу. Утворений від слова *mana* – сенс, суть. Арабізм походить від слова مَعْنَى (*ma 'nā*).

Mülazımlık – 1) необхідність; 2) звання лейтенанта. Утворене від слова *mülazım* - 1) той, хто деякий час продовжує працювати безкоштовно, щоб отримати роботу; 2) звання лейтенанта. Арабізм походить від слова مُلَازِمٌ (*mulāzim*).

Melunluk - прокляття. Утворене від слова *melun* - 1) той, хто проклятий Богом; 2) проклятий; Арабізм походить від слова مَلْعُونٌ (*mel 'ūn*).

Katillik - вбивство. Утворене від слова *katil* - 1) вбивця; 2) смертоносний, вбивчий. Арабізм походить від слова قَاتِلٌ (*kātil*).

Mücrimlik - 1) винуватість; 2) злочинність. Утворене від слова *mücrim* - 1) винуватий; 2) злочинець. Арабізм походить від слова مُجْرِمٌ (*mücrim*).

Lakaıtlık – байдужість. Утворене від слова *lakaıt* – 1) байдужий (ім); 2) байдуже (прислівник). Арабізм походить від слова لَاقِالٌ (*lākaıd*).

Отже, на прикладі 12 лексичних одиниць арабського походження, які ми вибірково методом обрали у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку», було розглянуто випадки морфологічної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові.

Як зазначено вище, морфологічна особливість арабізмів характеризується їхньою здатністю утворювати нові похідні слова, які утворені за допомогою використання словотворчих засобів різних мов. Відповідно до аналізу

морфологічної адаптації даних лексичних одиниць, можна дійти до висновку, що до основ арабських слів найчастіше додаються такі словотворчі турецькі афікси, як -*li*, -*lik*, -*siz*.

Під час адаптації запозичених арабських лексем значних змін зазнає семантична структура слова. В результаті приєднання до арабізмів турецьких словотворчих афіксів, відбувається утворення слова, яке або отримує нову лексичне значення, або лексичне значення якого отримує новий семантичний відтінок.

Висновки до Розділу 2

Фонетична адаптація та морфологічна адаптація – теми, які досліджувалися багатьма видатними мовознавцями. Існують такі поняття, як фонетична адаптація, семантична адаптація та морфологічна адаптація.

Зміна словникового складу охоплює зміну форми та значення слів. Зміни, які відбуваються у середовищі споконвічних слів, складають історичний розвиток лексики. Також запозичення інколи можуть змінювати як своє значення, так і форму, пристосовуючись до правил мови-реципієнта.

Фонетична адаптація арабської лексики полягає у пристосуванні її фонем до турецького фонетичного стандарту. Таким чином, на прикладі одинадцяти лексичних одиниць арабського походження, які ми вибірково методом обрали у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку», було розглянуто випадки фонетичної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові.

В результаті дослідження, було виявлено, що деякі арабізми повністю зберегли фонетичну структуру, яка співпадає з фонетичною структурою арабських слів. Інша частина арабізмів зазнала значних фонетичних змін. Здебільшого такі випадки пов'язані з деякими розбіжностями у фонетиці арабської мови та фонетиці турецької мови.

Фонетичних змін під час адаптування зазнали переважно саме голосні звуки, як це було продемонстровано у прикладах під номерами. Також під час адаптації у турецьку мову фонетичних змін часто зазнають і приголосні звуки арабських слів, що зумовлено наявністю у турецькій мові гармонії приголосних.

В результаті дослідження ми з'ясували, що частина арабізмів частково зберегла лексичні значення, які притаманні арабським словам. Деякі арабізми навіть набули нові лексичні значення, які не мають лексеми мови-донора.

Нами були розглянуті випадки морфологічної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові, які здійснені шляхом приєднання до коренів арабського слова турецьких продуктивних словотворчих афіксів. Морфологічна – важлива частиною освоєння іншомовної лексики. Морфологічна адаптація – це входження іншомовної

лексеми до певного лексико-граматичного класу слів приймаючої мови і набуття у зв'язку з цим відповідних морфологічних і синтаксичних ознак

Таким чином, на прикладі дванадцяти лексичних одиниць арабського походження, які ми вибірково методом обрали у романі Саббахатіна Алі «Юсуф з Куюджаку», було розглянуто випадки морфологічної адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові.

Відповідно до аналізу морфологічної адаптації даних лексичних одиниць, можна дійти до висновку, що до основ арабських слів найчастіше додаються такі словотворчі турецькі афікси, як *-lı*, *-lık*, *-sız*.

Під час адаптації запозичених арабських лексем значних змін зазнає семантична структура слова. В результаті приєднання до арабізмів турецьких словотворчих афіксів, відбувається утворення слова, яке або отримує нову лексичне значення, або лексичне значення якого отримує новий семантичний відтінок.

ВИСНОВКИ

Ми ознайомились з наявною у лексикології інформацією щодо явища запозичення, і таким чином ми визначили, що запозичення – процес, завдяки якому до мови проникає певний іншомовний елемент. Це явище є важливим компонентом здійснення функціонування мови, значущим фактором її розвитку та одне з головних джерел розширення словникового запасу.

Мовне запозичення – процес і результат сприяння та інтеграції елементів або явищ з однієї мови в іншу. Запозичення може відбуватися на всіх мовних рівнях – фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний. Проте найчастіше явище запозичення трапляється саме на лексичному мовному рівні.

Лесика – найбільш гнучкий компонентом системи мови, який схильний до сприйняття всього нового, який перебуває у процесі постійних змін.

Існують внутрішньолінгвістичні та екстралінгвістичні фактори здійснення запозичень. До внутрішньолінгвістичних факторів належать:

- 1) необхідність створення назви певного явища або об'єкта, якщо у когнітивній основі мови, куди проникає запозичення, відсутнє певне явище, яке позначають.
- 2) необхідність створення назви певного явища або об'єкта, якщо наявна назва у мові-реципієнті неточна.

До екстралінгвістичних причини запозичення належать:

- 1) соціально-психологічна причина, тобто вираження смислового або емоційного відтінку, яких немає у мові-реципієнті.
- 2) розвиток міжнародних зв'язків та глобалізація, тобто процеси, які впливають на виникнення інтернаціоналізмів.

Отже, запозичення можуть бути безпосередні, тобто проникати з однієї мови в іншу, та опосередкованими, ті, що здійснюються за допомогою третіх мов, мов-посередників. Інколи запозичення важко ідентифікувати в результаті процесу асиміляції, якщо це відбулося у давні періоди історії існування мови. Також існують

внутрішньо лінгвістичні та екстралінгвістичні причини явища запозичення, які є універсальними для кожної мови.

Лексичний склад турецької мови поповнювався іншомовними запозиченнями протягом багатьох століть. Арабська та перська мови – мови, які найбільше вплинули на турецьку мову впродовж її історичного розвитку. Османська мова була сформована після XVI ст. на основі трьох мов: арабської, перської та турецької. Арабська була мовою релігії, літератури, науки, мистецтва та торгівлі, та використовувалась елітою держави.

Іноземні запозичення, що поникають до лексичного складу іншої мови, впливають на нові семантичні зміни лексичних одиниць, які вже наявні у мові, а також розвиток синонімії. Арабізми, які збагачували турецьку мову довгий час, залишаються основним джерелом синонімії, рівномірно вживається разом зі своїми турецькими відповідниками та використовується у науці, політиці та культурі Туреччини.

Запозичення можуть бути прямі та опосередкованими. Деколи запозичення важко ідентифікувати в результаті процесу асиміляції, якщо це відбулося у давні періоди історії існування мови.

Адаптація іноземної запозиченої лексики пов'язана з особливостями мови-реципієнта і культури, а також з освітнім рівнем населення, у вжиток якого і ввійшла запозичена лексика.

Дослідивши морфологічну та фонетичну адаптації арабізмів у сучасній турецькій мові, ми можемо дійти до таких висновків:

1. Частина арабізмів повністю зберегли фонетичну структуру, яка співпадає з фонетичною структурою арабських слів, а інша частина арабізмів зазнала значних фонетичних змін.
2. Фонетичних змін під час адаптування зазнали переважно голосні звуки. Під час адаптації у турецьку мову фонетичних змін часто зазнають приголосні звуки арабських слів, підпорядковуючись правилу турецької гармонії приголосних.

3. Досліджуючи особливість морфологічної адаптації арабізмів, здійсненої шляхом приєднання до коренів арабського слова турецьких продуктивних словотворчих афіксів, ми дійшли до висновку, що такі словотворчі турецькі афікси, як *-li*, *-lik*, *-siz*, є найбільш продуктивними для створення похідних слів від арабізмів. Завдяки цим афіксам лексичні значення арабізмів набувають нових семантичних відтінків.

ÖZET

Kurs çalışmasının konusu Türkçede Arapça kökenli kelimeler Sabbahatin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" romanında. Araştırmamız sonucunda dil biliminde mevcut olan ödünçleme konusundaki bilgilerle tanıştık ve böylece ödünçleme dilin işleyişinin önemli bir parçası, gelişiminin önemli bir faktörü ve söz varlığının geliştirilmesinin kaynaklarından olduğunu belirledik. Biz Arapça kökenli kelimelerin modern Türkçede morfolojik ve fonetik adaptasyonu incelediğimiz için Arapça kökenli kelimelerin bir kısmının Türkçe fonetik kurallara uyan fonetik yapısını tamamen koruduğunu, diğer kısmının ise fonetik yapısını tamamen kısmen değiştirdiği söyleyebiliriz. Bazı durumlarda Arapça kökenli kelimelerin ünsüz sesleri Türkçe ünsüz uyumu kuralına uyularak kez fonetik değişikliklere uğrar. Araştırmamız sonucunda -lı, -lık, -sız gibi yapım eklerinin Arapça kökenli kelimelerin köklerine ekleyerek kelimelere yeni anlamsal mana kazandırdığını tespit ettik.

Ödünçleme sorusunun modern dil bilimin konularından biri olduğu için bu konunun güncelliği söz konusudur. Dilsel ödünçleme her zaman önemlidir, çünkü bir dilin sözcüğün başka bir dilin söz varlığına ödünçlenmesi dilin geliştirme dönemi sırasında ortaya çıkan oldukça yoğun bir süreçtir.

Araştırmaların konusu Arapça kökenli kelimelerin ödünçlemesi ve Türkçede adaptasyonu için Türkçe tarafından gerçekleştirilen yabancı kelimelerin ödünçlenme sürecidir.

Araştırmaların amacı, Sabbahatin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" romanındaki Arapça kökenli öğeler belli etmek ve bunların Türkçeye fonetik ve morfolojik adaptasyonunu incelemektir. Belirlenen hedefe aşağıdaki görevlerin yardımıyla ulaşıldı: ödünçleme kavramının tanımı; farklı tarihsel dönemlerde Arapça kelimelerin ödünçleme nedenlerinin belirlenmesi; Türk dilinin söz varlığındaki yabancı kelimelerin sayısı ve rolünün belirlenmesi; ödünçlenmiş kelimelerin sınıflandırılması; Türkçedeki ana ödünçleme kaynaklarının değerlendirilmesi; Sabbahatin Ali'nin "Kuyucaklı Yusuf" romanında kullanılan Arapça kökenli kelimeler örnek olarak Arapçadan ödünçlenmiş

kelimelerin fonetik ve morfolojik yapısındaki deęişim sürecinin özelliklerinin belirlenmesi.

Araştırmaların pratik önemi araştırma sonuçlarının Türk ve Arap dillerinin söz varlıkları, dilbilimsel çalışmaları ve dil temasının incelenmesi sırasında belirlenir.

Bilimsel yenilik. Ödünçlenmiş kelimelerin analizi farklı yöntemler ile yapılabilir. Gelişimin farklı dönemlerinde Türkçe yapısı, gramer ve sözlük özellikleri hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Biz Bir sadece Türkçe söz varlığının durumunu değil Türkçede Arapça kökenli kelimelerin zamanda fonetik ve morfolojik adaptasyonu da ele alıyoruz.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Архипенко Л. М.(2005). Іншомовні лексичні запозичення в українській мові: етапи і ступені адаптації (на матеріалі англіцизмів у пресі кінця ХХ – початку ХХІ ст.), 20.
- Бекірова І. І.(2013). Порівняльний аналіз лінгвістичних адаптацій арабізмів в сучасній кримськотатарській мові: на прикладі літери «А». Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, 169–174.
- Голдованський Я.А.(2004). Українські неокласичні джерела, 129-133.
- Есенова Е.Й.(2015). Основні причини запозичення іншомовних лексичних одиниць. Сучасні дослідження з іноземної філології, 46–50.
- Кобринець О. С., Савицька Л. В., Безугла І. В.(2021). Французькі запозичення в турецькій мові. 100.
- Корнієць К. А.(2018). Мовний пуризм як суспільне явище в сучасній Туреччині. Science and Education a New Dimension. Philology, 30.
- Лібінсон М.Ю.(2018). Французькі запозичення в англійській мові на матеріалі творів англійської художньої літератури, 27.
- Логвиненко І.А, Юсупова Х.М., Демченко Я.М.(2020). Лексичні запозичення в турецькій мові.
- Покровська І. Л.(2007-2008). Джерела виникнення синонімії у сучасній турецькій мові. Українська орієнталістика: збірник наукових праць, 16-19.
- Телешун К. О.(2014). Арабо-перські лексичні запозичення в турецькій фаховій мові торгівлі. 430.
- Халимоненко Г.І.(2010). Тюркська лексична киба українського словника. Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
- Шестакова С. О.(2019). Запозичення як результат міжмовних контактів. Науковий вісник міжнародного гуманітарного університету, 87.
- Эмирова А.М.(2008). Онимы как кумулятивные знаки этнической культуры: Избранные научные работы. 326 – 331.

- Янишина Л. С.(2011). Запозичення в англійській мові ХІХ ст. (на матеріалі художніх творів). Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 518-521.
- Aksan D.(1977). Köktürkçeden bugüne Türkçede ödünçlemeler üzerine bir sözcük istatistiği araştırması: Türk Dili. 345–346.
- Derkunt J. Ümran.(2001). Türkçede Kullanılan Fransızca Sözcükler Sözlüğü kitabı. Marmara Üniversitesi Yayınları, 1-134.
- Devellioğlu F.(1993). Osmanlıca-türkçe ansiklopedik. Aydın kitabevi yayınları. 1-1195.
- Doğan Mehmet.(2005). Büyük Türkçe Sözlük. 2005. İstanbul, 1-1426 s.
- Gökdal O.(2001). Türkçe'deki Yabancı Kökenli Kelimeler Sözlüğü. Art Basın Yayın, 422.
- Hissikablelvuku ne demek? TDK hissikablelvuku anlamı.(2021). Відновлено з: <https://www.hurriyet.com.tr>.
- Mohammad Alshiran.(2013). Arap kökenli öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde karşılaştıkları zorluklar ve çözüm önerileri.
- Şahin E. T.(2009). Türk dilindeki İngilizce kelimeler: Yüksek lisans tezi. Trakya üniversitesi, 192.
- Hasan Eren, Nevzat Gozaydın, İsmail Parlatır, Talat Tekin, Hamza Zulfikar.(1988). Türkçe Sözlük. Sekizinci baskı. Turk dil kurumu yayınları, 1-1679.
- İsmail Parlatır, Nevzat Gözaydın, Hamza Zulfikar.(1988). Türkçe Sözlük. Dokuzuncu baskı. Türk dil kurumu yayınları, 1-2523.
- Mustafa Canpolat, Kemal Demiray, Semih Tezcan.(1983). Türkçe Sözlük. Yedinci baskı. Turk dil kurumu yayınları, 1-1353.
- Yalın Özcan.(2006). Türkçede Yakın ve Karşıt Anlamlılar Sözlüğü, 706.